

О НАСТАНКУ И РАЗВОЈУ ОПЕРАЦИЈЕ

Рат, као и свака друга друштвена појава, мењао је своју садржину и облике зависно, у првом реду, од производње — од материјалне базе. И најповршније посматрање оружаних сукоба у прошлости показује да су они по својој садржини и специфичности облика били израз развитка производње и материјалних могућности друштва у коме су вођени. „Ништа није зависније од економских предуслова него што су управо војска и флота.“¹

Полазећи од такве поставке јасно је зашто су се оружани сукоби у прошлости толико разликовали један од другог по много чему па и формама вођења. Оружани сукоби у првобитној заједници, када је „сваки ратник био истовремено и ловац и у рату употребљавао исто оружје као и у лову“,² неминовно су се морали разликовати (и по форми организовања и вођења) од ратова у робовласничкој или феудалној епоси развитка друштва, а ови, опет, од ратова у веку крупне машинске индустрије, постојања модерне нације и институција савремене државе. Упоредо са развитком оружане борбе развијала се и ратна вештина, делећи се при томе, зависно од потребе, на посебне гране.

У робовласничком и феудалном друштвеном уређењу оружани сукоби вођени су релативно малобројним и примитивно опремљеним оружаним снагама. Држава је обично располагала само једном групацијом оружане силе, а оружани сукоби су решавани у форми једног судара — битке на уском простору и за кратко време. Припремање и организовање војске, њена непосредна употреба и командовање у бици били су у надлежности само једног лица. Ратна вештина готово искључиво је била у рукама врховног команданта па, према томе, није постојала потреба ни за њеном практичном и теоријском поделом.

Насупрот томе, бројни пораст војске и побољшање наоружања у другој половини 18. и почетком 19. века доводе до извесног рашчлањивања оружаних сукоба на већи простор и дуже време, појављује се издвојени бој и „пукотине“ у самој бици, која је раније представљала компактну целину, што доводи до поделе ратне вештине на стратегију и тактику. Даљи прогрес у том правцу — техничка усавршавања и знатно повећање оружаних снага, у другој половини 19. и нашем веку, битно мењају садржину оружане борбе

¹ Ф. Енгелс: *Anti-Dühring*, *Напријед*, Загреб, 1947. год.

² Г. В. Плеханов: *Уметност и књижевност, Култура*, Београд, 1949. год., стр. 159.

што изискује нове облике њеног организовања и вођења — долази до појаве операције и њеног теоријског уопштавања — оперативне вештине.

Да би се могли лакше сагледати настанак и еволуција овог облика, што је тема овог чланка, потребно је, најпре излазећи из оквира хронологије, бар укратко дефинисати га, изнети основне карактеристике операција.

Шта је операција? Операција је форма, облик оружане борбе. Она представља низ разноврсних борбених дејстава (борби и бојева) и њихових припремних и пропратних поступака (разноврсних обезбеђења, покрета, маневара и сл.), повезаних у јединствену целину истим циљем, јединством замисли и плана, која изводе крупне групације оружаних снага на већем простору и више праваца, као и за релативно дуже време. Она није, како неки тврде, специфичан начин вођења оружане борбе нити представља њену суштину. Она не може имати посебан садржај, а може обухватити огромну већину па чак и све специфичне видове и начине борбених дејстава изражене кроз праксу оружане борбе. Зато што траје дуже и што се одвија на ширем простору, као и због немогућности да се оперативни циљ постигне почетним груписањем снага, она се плански дели на неколико етапа у којима се, уз одговарајуће прегруписавање снага, извршавају узастопни задаци.³

Овај нови облик налази се између рата као целине, чиме се бави стратегија, и њихових ситнијих делова борбе и боја, којима се бави тактика. У односу на рат као целину она је први део целине. Пошто се циљ оружаних сукоба савремене епохе није могао постићи у једном замаху, у једној па и више битака, то се постизање циља морало планирати и остваривати по етапама и делити на велики број засебних целина или међуциљева. Те целине којима су постизани међуциљеви оружаног сукоба — јесу операције. Оне могу бити мање или веће. Веће целине у којима се постижу циљеви, односно резултати који непосредније утичу на измену стратегијског положаја зараћених страна, називају се стратегијским операцијама⁴ и обично обележавају временским раздобљем или географским објектом на коме је требало постићи стратегијске циљеве. Операције су обично представљале и крупне прекретнице у рату. Њихове циљеве, време извршења, снаге и средства одређује врховна команда (стратегијско руководство). Оне представљају низ једновремених и узастопних удара крупним групацијама оружаних снага по фронту и дубини одговарајуће операцијске просторије, што значи да су садржавале већи

³ Без сумње, у циљу бољег и лакшег споразумевања и командовања, неопходно је јединствено обележавање преломних и тежишних момената у операцији. Код нас уобичајени изрази судар и тежиште не одражавају тачно дату садржину за све врсте операција. Операција, наиме, није безлична борба рашчлањена на време и простор, већ планска целина која има своје јаче или слабије груписање, своје тежиште и преломне моменте.

⁴ За овакве операције на Западу је уобичајени назив кампања, на пример, „Афричка кампања“ за координиране операције западних савезника за изbacивање снага осовине из Африке 1943. год.

број мањих целина односно операција оперативног значаја и исход ових операција непосредно је утицао на крајњи исход стратегијске операције.⁵ Планирају их и изводе оперативне команде.

У односу на борбена дејства у оквиру тактике, операција представља целину борби и бојева, и то не прост збир или случајан скуп већ њихов плански низ. Битне разлике, поред различитих димензија циља и резултата, су и то што се операције развијају на већем простору⁶ и више праваца, трају дуже време, начелно без већих промена снага у току њиховог извршења у којем се испреплићу и узастопно смењују различите борбене радње (напад, одбрана, гоњење, маршеви итд.), другачији је утицај претпостављеног команданта (на пример, оперативни команданти у II светском рату обично су расплаћали и авијацијом), начелније је планирање и организација садејства итд. И коначно, док су тактички принципи мање-више слични код свих армија, дотле у области операције постоје знатне разлике, зависно од веома различитих услова и могућности појединих армија.

Операције изводе видови оружаних снага. Носилац су им оперативне јединице (групације, тела), чија величина није фиксирана, а зависи од величине и општих могућности државе и развијености њене оружане силе, од карактера рата итд. Код великих армија оперативним јединицама сматране су армије и веће групације (група армија, фронт и група фронта), а код мањих оперативних јединица сматрани су и корпуси, који су због своје величине и у неким великим армијама представљали оперативне формације. По правилу, оперативна јединица састављена је најмање од неколико дивизија и других јединица, односно то су групације веће од дивизије. У народноослободилачким и другим сличним ратовима оперативни циљеви постигани су и са већим бројем мањих јединица (групе партизанских одреда, бригада и дивизија) веома различите бројности и техничке опремљености. Због тога је за постизање оперативних циљева, које су оперативне групације постизале нормално за 10—15 дана, требало знатно више времена, понекад и неколико месеци, а укључивало је примену веома разноликих борбених активности.⁷

Међутим, треба истаћи да данас у разним армијама не постоје сасвим јединствена гледишта о томе шта се подразумева под појмом операције.

⁵ Стратегијска операција Совјетске армије у Украјини 1944. год. обухватала је, на пример, шест, а стратегијска операција за ослобођење Белорусије петнаест таквих операција.

⁶ Одређујући своје оквире за тактику, Клаузевиц је полазио од чињенице „да се целина једног боја простире докле сеже лично заповедање“ и да је „пушчана вагра основа целе тактике“ (Клаузевиц, *О рату*, ВИЗ ЈНА „Војно дело, 1951. год., стр. 92 и 166).

⁷ Резултат је само једна компонента операције. Један одред, једна бригада или, пак, дивизија, ма како крупне резултате постизали у одређеним условима, нису оперативне групације, већ тактичке јединице и у свим приликама употребљавају се на принципима тактике. Код нас се понекад већи успеси неке тактичке јединице у оквиру операције неоправдано изолују и оцењују као операција. Слично је и са схватањем да и група диверзантских одреда може да изводи операције, које осим дејства на ширем простору и за дуже време немају других компонената које иначе карактеришу операцију.

По совјетским гледиштима о оперативној вештини, развијеним још од I светског рата, која су усвојила тројну поделу ратне вештине, операција је основна форма организовања и вођења оружане борбе, док су активности изван операција изузетак. Операција се опредељује циљем, замисли и планом извођења, величином правца и групације. Посебан третман операције по оперативним групацијама (армија, фронт, група фронтова), као и став да је армија оперативно-тактичка јединица, указује да је величина јединице један од главних критерија за опредељење шта јесте а шта није операција. На Западу о овом и о неким другим питањима војне науке нема јасног става. Под појмом операција у армији САД подразумева се, на пример, веома широк број питања делатности војске почев од припрема, планирања извођења борбених дејстава (и мањих јединица) па до административних мера армија на окупираној територији. Реч се употребљава обично у множини и претежно у смислу деловања, покретљивости итд.

Интересантна су и немачка гледишта која се унеколико разликују и од совјетских и америчких. Код њих се под операцијом подразумевају све радње и поступци великих јединица (армија, корпус) до сједињавања на битачној просторији, а извршни део, битка, се издваја и третира као форма оружане борбе. Ипак, изгледа, да оваква подела има више традиционалан карактер (Молтке — Шлифен), него што је израз савремених гледишта⁸.

НАСТАНАК ОПЕРАЦИЈЕ

О томе, у којем се оружаном сукобу операција први пут појавила постоје веома разнолика гледишта.⁹ Таквих разлика нема кад се тиче опредељивања доба у коме је настала, историјских услова који су довели до њеног настанка. Сви се слажу да је њен настанак везан за XIX век и оне велике друштвене и војне промене до којих је тада дошло.

Настанак операције у том периоду условљен је променом садржаја оружане борбе, пре свега, услед настанка масовних армија и индустријских револуција.

⁸ „Операцијама се називају, тачно узевши, покрети борбених снага, који доводе до битке. Али су најчешће и саме борбе укључене у овај појам. Језик у том погледу не познаје никакво потпуно разграничење“ (Х. Ферч: *Ратна вештина*, Просвета, Београд, 1939. год., стр. 24).

⁹ Тако, на пример, Свечин у својој *Стратегији* износи мишљење да је операција настала у Наполеоновим ратовима. Слично мишљење заступа и С. Мосор (*Оператика*, ВИЗ ЈНА Војно дело, Београд, 1963. год.). В. А. Сејмонов (*Краткиј очерк развитија советског оперативног искуства*, Воениздат, Москва, 1960) првом операцијом сматра битку код Слобоцеје у руско-турском рату 1811. год., због специфичних поступака руске дунавске армије — рушење тврђаве Рущук као мере оперативног маскирања и маневра једног дела снага ове армије са леве на десну обалу Дунава. Ипак у закључном делу поменуте књиге (стр. 273) писац констатује: „Операција као нова појава оружане борбе настала је крајем XIX и почетком XX века“. Е. А. Разин (*Увод у историју ратне вештине — збирка чланака из стратегије*, ВИЗ ЈНА Војно дело, Београд, 1962. год., стр. 75) износи мишљење да је операција настала у другој половини XIX века. Неки немачки писци настанак операције вежу за аустријско-пруски рат 1866. год. итд.

Цеховско-натурална производња феудалног друштвеног уређења није била у стању да произведе ни у довољним количинама снабде наоружањем и опремом иоле масовније војске. Друштвена наградња такве производње — феудална уситњеност, објективно, по свом друштвеном положају, није могла мобилисати и у борбу покренути веће масе становништва. Капитализам, међутим, битно мења однос према масама — кмет постаје слободан грађанин, што у периоду око 100 година доводи до пораста војски за 10—15 пута. И даље, док су се најамничке и феудалне војске могле употребити готово искључиво на равном земљишту и у кратким порецима, дотле револуционарне масовне армије поседују нов квалитет људства, које се у борби могло и другачије употребљавати.¹⁰

Истовремено са омасовљавањем оружаних снага спроводи се и индустријска револуција, која доводи не само до повећане производње наоружања него и низа нових проналазака који се користе у оружаног борби. Тако се и повећава и маса и квалитет наоружања. Изолучена артиљерија (кримски рат), изолучена пушка-острагуша са кривим кундаком (пруско-француски рат), митраљез, телеграф, железнице итд., доводе, колико и величина војске, до распадања дотадашњих борбених поредака (понекад и против воље старешина) и уопште крупних промена у вођењу оружане борбе.

Та два изразито друштвена фактора знатно су утицала на ширење оружаних сукоба на већи простор и повећање времена (као простора) за коначно решење ратних сукоба. Велике војничке масе, наоружане новим квалитетно другачијим наоружањем, више се нису могле прикупити на једном месту (па чак ни једном правцу), под командом једног команданта и у једном краткотрајном судару решити исход оружаног сукоба. Нападнута држава нема више само једну групаацију професионалне војске чијим губитком губи и рат, већ њен отпор расте по дубини и током времена, заснован на новим резервама живе силе и технике.¹¹ Циљеви рата не могу се више остваривати једном „генералном битком“ па ни са више њих, те се он мора делити на већи број међуциљева. Измењени услови захтевају и измену облика оружане борбе и тако долази до настанка операције.

Као и свака друга појава оружане борбе операција се није јавила одједном и у чистом облику те се њен настанак не може ни везивати за један датум па, чак, ни за један, изоловано посматран, оружани сукоб. Она је настајала постепено — зависно од фактора који су условљавали промену садржине оружане борбе и захтевали нове облике њеног организовања и вођења.

---

¹⁰ О ратној вештини претходног периода Енгелс каже: „Читава пешадија једне војске постројавала се у три реда у облику врло дугачког изнутра празног четвороугла и кретала се у борбеном поретку само као целина; највише ако је било допуштено једном или другом крилу да мало испредњачи или заостане... Промена борбеног поретка за време борбе била је немогућа, а о победи или поразу решавало се брзо и једним ударом чим је пешадија отворила ватру.“ (Ф. Енгелс: *Anti-Dühring, Напујеџ*, Загреб, 1947. год., стр. 173).

¹¹ Чак ни државе агресори не врше потпуну мобилизацију почетком рата. Немачка је, на пример, у II светском рату почела са потпуном мобилизацијом тек после повлачења осовинских снага из Африке.

Неки писци сматрају да је операција настала и извођена још у старом веку.¹² Међутим, без обзира на масовност војске (Персијанци код Гаугамеле — преко 100.000), маневар пре битке (Ханибал на Апенинском полуотоку), дужину рата (поход Александра Македонског), у старом веку се не може говорити о операцијама. Битка код Кане, на пример, вођена је на фронту широком 800 м, густо збијеним порецима, на земљишту које је бирао врховни командант, који је сам и постројавао борбени поредак и потпуно управљао битком.¹³

Настанак операције не може се везивати ни за Наполеонове ратове, јер је и за њих још увек карактеристично прикупљање главнине војске под непосредном командом врховног команданта на једном месту и тражење брзог решења на уском простору. Појединачне битке, а у сваком случају неколико њих, биле су довољне да реше исход рата. Наполеон је, на пример, битком код Маренга одлучно запосео Италију, а битком код Јене Пруску. У том смислу карактеристичан је и пример бородинске битке коју су Французи тражили још од почетка рата да би га за кратко време решили, а Руси избегавали са обрнутим циљем. Карактеристике битке, значи, биле су да су њени циљеви огромни, њоме се решава исход рата у целини а просторне и временске димензије су јој незнатне,¹⁴ што је омогућавало врховном команданту — стратеги да непосредно њом руководи.

Према томе, бројно повећање живе силе и масе наоружања није одмах изискивало битније промене ратне вештине. Оружани сукоб се решавао са неколико класичних битака на једном правцу и ужем простору. Промене које су настале, огледале су се у измени борбеног поретка од линијског у колонски, кориштењу већег броја праваца за довођење снага на битачну просторију, повећању маневра у току битке итд.¹⁵

Много касније, у току пруско-француског рата 1870/71. помешути услови довели су до промене садржаја оружане борбе и с тим у вези до настанка новог облика њеног организовања и вођења. У овом рату свака страна располагала је са близу 70 дивизија, здружених у велика оперативна тела — корпусе и армије, потпуно оспособљених за самостално извршење крупних задатака. Употребљено је квалитетно ново оружје — пушка-острагуша, изолучена артиљерија повећаног домета, митраљез итд. Железничка мрежа толико се развила да је омогућила блоговремено груписање и снабдевање оружаных снага.

У таквим условима армија је била и присиљена и омогућено јој је раздвајање на више праваца и ширење борбе на већи простор. Упорни покушаји Пруса да, као и раније, прикупљеном масом реше исход појединих судара, као, на пример, код Гравелота и Сен-Прива,

¹² Ф. Жомини, а кол нас П. Томац (*Историја ратова*).

¹³ Шлифен, Кана, *ВИЗ ЈНА Војно дело*, Београд, 1951. год., стр. 18.

¹⁴ Бородинска битка трајала је један дан, а одвијала се на простору 5 км по фронту и 5 км по дубини, са великом густином по километру фронта, што не би било могућно, на пример, при употреби усавршеније пушке.

¹⁵ Но, у теорију се већ уводе нови термини као, на пример, код Жомина — операцијска основица, операцијска зона, операцијски правац, називи „велика тактика“ итд. (Жомини, *Преглед ратне вештине*, *ВИЗ ЈНА Војно дело*, Београд, 1952. год., стр. 11, 39, 92, 221 итд.).

доводили су до прекомерних губитака. Јављају се и карактеристични моменти у већ отпочетој операцији — примена напада и одбране, пре-груписавање итд. Отпор Француске настављен је и после капитулације (одбрана Париза, нове републиканске армије).

Од тада битка силази са историјске позорнице. Рат се изводи у облику операције као нове форме оружане борбе која одговара новим условима.

Међутим, не треба да уноси забуну то што се битком и много касније, у I и II светском рату, називају, у ствари, крупне операције које обично означавају и прекретнице у рату (битка на Марни, колубарска битка, битка на Волги итд.). Ове називе су дали победници кад је операција већ била завршена и добијена, што сведочи више о политичко-пропагандним мотивима тих назива него о прецизном обележавању одређене садржине. И сами називи најчешће потврђују да су те операције вођене на ширем простору (Колубара, Нормандија или, на пример, битка за Британију) и дуже време, па према томе нису битке у класичном значењу тог појма. „Битка“ на Волги трајала је неколико месеци на великом простору и тешко се одредити која јој је етапа значајнија: одбрана, пробој и окружење Немаца, одбијање покушаја деблокаде или уништење немачке 6. армије, а у свакој од ових етапа било је јачег и слабијег груписања, одлучујућих судара итд.

То важи и за „битке“ из нашег рата — „битке“ на Неретви и Сутјесци итд., у ствари, су операције. Карактеришу их обострано јаке снаге, подела на етапе, шири простор и дуже време одвијања, примена нижа ситнијих и крупнијих борби и бојева, напада и одбране, а ипак представљају планске целине. Немци их, уосталом, и обележавају као операције.

ОПЕРАЦИЈЕ У ПРВОМ И ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ

За сагледавање развоја операција од посебног значаја су I и II светски рат, кад се ова форма оружане борбе потпуно развила и добила свој пуни садржај. У односу на раније оружане сукобе два последња светска рата представљају сасвим нови квалитет. Нови услови одредили су да је операција у њима постала основни облик организовања и вођења оружане борбе.

Са становишта развоја операције првенствену важност има неколико фактора. Тако, ратови постају коалициони и светски те се оружане снаге ванредно повећавају. Од највише неколико милиона војника ангажованих у највећим ратовима 19. века, број мобилисаних у I светском рату достиже цифру око 70, а у II 110 милиона војника. Већа развијеност оружане борбе захтева повећано напрезање држава учесница. Док је, на пример, Немачка у рату 1870/71. мобилисала око 50 дивизија, њихов број се у I светском рату повећао на 246, а у II је мобилисала 588 дивизија.

Огромни капацитети знатно развијене привреде омогућују још осетнији пораст броја и, нарочито, квалитета наоружања. Појављују се нова техничка средства — авион, тенк, подморница итд., повећава се покретљивост, ватрена и ударна снага оружаних формација. Ватрена моћ дивизије расте од 3—5 у I светском рату на 22—26 тона

челика у минути у II светском рату. Долази и до стварања изразито техничких родова војске — авијације и оклопних јединица, и све више се примењују мотористика, електроника, хемија и друге гране науке.

Рат се одвија не на једном већ на више ратишта и неколико континената. Територија на којој се одвијају непосредне борбене активности расте од 3% у првом на 22% у другом светском рату укупне територије зараћених држава.

И коначно, мада су планирани као краткотрајни, оба рата трају веома дуго — више од 4, односно 6 година.

Разумљиво је што у тим условима није било могућно да се исход оружаног сукоба реши у неколико великих битака. Општи циљ могао се остварити само постизањем великог броја међуциљева, на великом простору и за дуже време, одговарајућим, релативно самосталним, групацијама оружаних снага, односно системом великог броја операција.

Организација оружаних снага морала се прилагођавати таквим потребама. Оперативна армија променљивог састава и различите величине постаје стандардна јединица готово свих армија. Искуство почетне фазе I светског рата је показало да и то није било довољно, те долази до стварања групе армија (фронта), а у II и групе фронтана, због чега се стратегијско руководство све више удаљава од непосредног руковођења операцијама.

У II светском рату појављују се оперативне армије чије су основне снаге изразито технички родови војске — ваздухопловне армије (флоте), а затим оклопне и механизоване армије — што операцијама даје други карактер. Крајем рата, на пример, само су САД располагале са 16 ваздухопловних армија, од којих су неке могле одједном имати у ваздуху и до 3.000 авиона, што је условило и појаву самосталних операција тога вида оружаних снага.

Који су карактеристични моменти развоја операције у ова два оружана сукоба?

Први светски рат отпочео је у форми крупних нападних операција ради постизања брзе победе. Веома јако груписање снага на појединим деловима фронта — на пример, у Белгији — било је срачунато да се у једној крупној операцији прикупљеним снагама нанесе одлучан пораз непријатељу. То су остаци превазиђеног начина ратовања, тј. покушај да се у једној великој бици проширених размера реши исход рата. Такав циљ објективно се није могао постићи, поред осталог, и због нерешеног проблема командовања — оперативна армија није била дорасла таквим задацима.

После неуспеха у почетним нападним операцијама и постигнуте равнотеже снага, у I светском рату долази до стабилизације фронтана. Густо поседнута, солидно организована и за ограничена средства пробоја дубока одбрана онемогућује маневар покретом и изненађење — нарочито значајне чиниоце сваке операције. Пробој на уским одсецима са дуготрајном артиљеријском припремом обично није ни излазио из тактичких оквира, јер су недостајала средства за претварање тактичког успеха у оперативни. У операцији је недостајало гоњење, њена завршна и особито значајна етапа. Коњица пред-

виђена за ту сврху није издржала ефикасну ватру артиљерије и пешадије. Узан одсек пробоја, дужина артиљеријске припреме и споро одвијање напада омогућавали су нападнутој групацији да маневром резерви отклони опасност. Из овога су извучени закључци и у односу на операцију — да има ограничен циљ не само у односу на рат, што је једна од њених битних карактеристика, већ и у планираним оквирима, јер је гоњење остварљиво само у последњим моментима, пред општи слом отпора.

Знатно бољи резултати постижани су једновременим ударом на више праваца на широком фронту, са повременим преношењем тежишта са једног правца на други. Овакав маневар примењен у Брусиловљевој офанзиви 1916. год., широко је кориштен у току II светског рата, с разликом што је снага удара временски дуже одржавана и што је темпо експлоатације био знатно већи.

На стабилизovanом западном фронту примењиване су и тзв. „битке материјала“ чији је циљ да се непријатељ исцрпи и порази надмоћном техником, без одлучног покрета живе силе. Међутим, нису се остварила предвиђања да ће се постизањем већег броја негативних циљева постићи укупан позитиван биланс — победа. Овакве су операције специфична појава I светског рата. Неки писци их оправдано постављају изван оперативне вештине (математика у прорачуну муниције и смени дивизија¹⁶).

Нови вид оружаних снага — ваздухопловство — због неразвијености остао је у оквирима тешњег усклађивања својих дејстава са операцијама КоВ. Тенкови, технички неусавршени, прерано и у мањим групама употребљени, нису остварили већи утицај на развој операција.

Исход I светског рата решаван је на копну, те је тежиште било на операцијама КоВ. Карактеристично је да није остваривано јединство командовања у заједничким операцијама КоВ и РМ. Убедљив пример је галипољска операција, у којој је непостојање таквог командовања један од разлога њеног неуспеха. Насупрот томе, у II светском рату командовање у заједничким операцијама обједињује се и поред значајног отпора видова. У II светском рату завршена је и еволуција стварања јединствених команди над коалиционим снагама не само на појединим ратиштима већ и у појединим операцијама.

У II светском рату операција постаје целовито и готово једино обликовање оружане борбе, пошто су борбене активности ван операција имале сасвим споредан значај.

Доминирајуће крупне нападне операције, којима је рат отпочео и завршио се, нарочито су обогатиле оперативну вештину. За разлику од I светског рата у коме се операција заснивала на надмоћности ватре а темпо на могућностима пешака, нападна операција у II светском рату базира се на маневру и покрету, заснованим мање-више на могућностима мотора, што даје сасвим другачије резултате. Пробој остаје и даље основни вид маневра, али се широко примењују обилазак и обухват оперативних размера, а пробој често и служи да би се та два маневра могла извести. Истовремено са пробојем

¹⁶ С. Мосор, *Оператика, ВИЗ ЈНА Војно дело*, Београд, 1962. год., стр. 75.

долази до удара по дубини браничевог распореда и ван домета артиљерије, ударима авијације и ваздушнодесантних трупа, што, поред велике оперативне дубине нападача, условљава и повећање дубине одбране и њену организацију у више појасева. Таква судбина, опет, изискује поделу нападне операције на етапе, при чему је (осим припремне) у првој требало пробити тактичку дубину одбране, у другој разбити ближе оперативне резерве, а у следећим извршити продор у дубину оперативног распореда браниоца, разбити његове оперативне резерве и у садејству са суседима окружити нападнуте оперативне групације. Пробој на више одвојених праваца и спајања по дубини постаје једна од главних одлика успешне нападне операције. После прве етапе обично су се употребљавале брзе јединице (оклопне и механизоване) које током рата постају главни носилац маневра у дубини оперативног распореда браниоца. Ове јединице у тесном садејству са авијацијом и ваздушнодесантним трупама омогућују да се темпо напада од просечно 2—4 км на дан у I светском рату повећа на 10 км у тактичкој па до 25 км у оперативној дубини.

Са порастом значаја маневра растао је и значај оперативног изненађења. Брзина припрема операција, а затим примена једновремених и узастопних удара на више праваца, преношење удара и брзина одвијања нападне операције онемогућавали су браниоцу да се среди и плански изводи маневар резервама. Ради повећања изненађења Немци су за пробој одбране у I ешелонима употребљавали брзопокретне јединице. То су чиниле и остале армије, али само у условима опште надмоћности.

Знатно је измењена и физиономија одбрамбене операције. Плитка позициона одбрана заснована на снази ватре и фортификацији, показала се одмах на почетку рата на Западу неефикасном пред могућностима и планском синхронизацијом нових средстава напада. Зато се уочљиво повећава дубина, али не толико бројем појасева колико повећањем одстојања између њих. Тежиште се нарочито изражава груписањем и распоредом на положајима и појасевима око $\frac{2}{3}$ снага. Други ешелон и резерве, током рата све чешће оклопне јединице, распоређују се у већој дубини да би се употребили за прихват или изражавање активности одбране. Јављају се и неке нове потребе, па је одбрана, на пример, у целини морала бити противоклопна, противавионска итд. Зато се поред тактичких и у оквиру оперативних групација рађају и развијају специјални елементи оперативног поретка¹⁷ (противтенковски одреди, противдесантне резерве, противавионске групе).

Посебна особеност операције јесте и у томе што је нису могли изводити поједини родови већ само видови оружаних снага. У почетном периоду развоја операције, па и у I светском рату, нормално су видови самостално изводили операцију (КоВ, РМ). Ратно ваздухопловство дорасло је за самосталне операције тек у II светском рату.¹⁸ Међутим, самосталне операције видова већ у последњем светском

¹⁷ Често се среће да се и за распоред оперативних јединица употребљава термин борбени поредак — што, у ствари, одговара само за тактичке јединице.

¹⁸ Претпоставља се да су нови видови оружаних снага — на пример, ракетне јединице и ПВО — настали после II светског рата, такође оспособљени за извођење самосталних операција.

рату постају изузетак (на пример, копнене војске без ваздухопловства), а преовлађују заједничке, здружене операције чији је носилац најчешће копнена војска, у којима се усклађују напори више видова оружаних снага.

У II светском рату настале су и тзв. комбиноване операције у којима се, по времену и простору, планира више самосталних и здружених операција за постизање одређеног стратегијског циља и у којима се повремено преноси тежиште на поједине видове и с једне врсте операција на другу. Типичан пример овакве операције је припрема и искрцавање западних савезника у Француској 1944. године.¹⁹

Током II светског рата развијене су још неке форме самосталних операција других видова оружаних снага.

Тако је, поред поморских операција које су извођене и у I светском рату (за уништење ударних снага непријатељске ратне морнарице, односно постизање превласти на мору, угрожавање непријатељевог и обезбеђење сопственог саобраћаја итд.), нарочито карактеристичан развој поморскодесантних операција у којима је морнарица преузела врло сложене задатке у погледу припрема, обезбеђења, преноса и подршке десантних трупа. Тако су настале крупне поморскодесантне операције у Норвешкој, Сицилији, Нормандији и низ сличних на Пацифику, а нису изостале ни операције обрнутог карактера, као, на пример, Денкерк и Севастополњ. У ту сврху развијене су и посебне снаге — поморска пешадија, која у десантним операцијама сачињава први ешелон, али су коришћене и друге јединице КоВ. Те операције у првој фази амфибијске са тежиштем на РМ, брзо су, по успостављању мостобрана, прерастале у заједничку операцију видова.

Ваздухопловство се развило до те мере да се нису могле замислити озбиљније операције КоВ и РМ без заштите и подршке авијације. Поред тих дејстава, у којима су ангажоване главне снаге авијације, ваздухопловство је изводило и самосталне операције, на

---

¹⁹ Назив „комбинована операција“ сусреће се у западној војној литератури и за операције у којима учествују оружане снаге два или више савезника.

Постепено се код нас усваја и улази у употребу термин „комбинована операција“ за операције које би се одвијале на једној операцијској просторији у захвату фронта и на привремено окупираној територији. Мислим да се овим термином тачно не изражава одређена суштина не само зато што се „комбинованом операцијом“ већ назива систем самосталних и здружених операција видова, већ пре свега, што се ту не би радило ни о каквом комбиновању, већ о планском усмеравању и садејству снага на одређене објекте, што је иначе одлика самосталне односно здружене операције. Ништа у суштини не мења ни што би се то дејство одвијало и у различито време. На пример, јединице на привремено окупираној територији (које су иначе по својој структури јединице КоВ) могу садејствовати снагама на фронту: ударом дела снага ка фронту, главнином се оријентисати на кочење маневра резерви, спречавање извлачења и сличне задатке. Таква њихова дејства могу представљати и операцију у оквиру веће (стратегијске) операције чије је тежиште у захвату фронта. Може се претпоставити и обрнута улога — да снаге са фронта садејствују снагама на привремено окупираној територији у некој значајнијој операцији. Пошто би се у сваком случају радило о јединственом циљу и плану једног оперативног команданта, не би за овакве операције одговарао назив „комбинована операција“, па чак ни „комбинована дејства на фронту и из позадине“.

пример: за смањење ратног потенцијала непријатеља, које су извели западни савезници бомбардовањем индустријских центара, градова и саобраћаја; операције за превласт у ваздуху (битка за Британију, Кубан — март-мај 1943. год. и сл.); ваздушнодесантне операције (Крит, Арnhem) итд.

У периоду два светска рата настала је и специфична врста операције у револуционарним и народноослободилачким ратовима, са веома различитим карактеристикама у односу на операције фронталног облика ратовања. Заједничко у таквим операцијама често се сводило на резултат оперативног карактера, а начин постизања, снаге и средства, време и простор обично су били веома различити.

Сваки од тих револуционарних и ослободилачких ратова одликује се специфичним условима па и особеностима операција. Тако се грађански рат у СССР-у одликовао операцијама против често раздвојених групација контрареволуције и спољних интервената. Операције су се одвијале на великом простору, без стабилизације и густо поседнутих фронтана, што је омогућавало ударе на више праваца са применом обиласка и обухвата. Удари су обично наносили дуж железничких пруга, пошто су се једино тим путем јединице могле снабдевати, а дуж њих налазили су се и велики градови и насеља који су иначе били важни циљеви операција. Оперативни задаци решавани су веома разноликим формацијама оружаних снага, као што су револуционарни пукови (Нарва, Псков), црвеноармејски одреди и колоне веома различите јачине и састава (Дон, Украјина), а касније и армијама. Значајан фактор у овим операцијама били су устанци у позадини непријатеља, што је знатно олакшавало постизање циљева. Излаз из рововског рата и широка примена маневра и покрета, као и друга искуства из ових операција, послужили су као основа за теоријску разраду оперативне вештине Црвене армије.

На први поглед, наш НОР је извођен у форми ситних тактичких дејстава, почев од заседа и препада па до специфичних облика борби и бојева. Полазећи од тога, могло би се доћи и до закључка да се из НОР-а не могу извући корисна оперативна искуства или да их у овој области и нема.

Може се прихватити гледиште да је почетна фаза НОР-а имала такав карактер и да је он и у каснијој фази обиловао активношћу једне и друге стране, која су била ван планских организованих операција. Међутим, НОР је ипак у основи обострано вођен у форми операција са унапред одређеним оперативним или стратегијским циљем. Чак и његов почетак, нарочито у Србији, био је по томе карактеристичан. Тако је, на пример, групи партизанских одреда у западној Србији и Шумадији, тада главној војној снази оружаног устанка, био постављен задатак да ствара већу слободну територију у западној Србији. Чињеница да је тај задатак извршен у условима непостојања јединственог фронта, више месеци, на ширем простору, указује на специфичност такве операције. Ова дејства имала су све компоненте операције — јединствен плански циљ, обострано главне снаге на датој операцијској просторији, дејства дуж времена и на ширем простору, примена разноврсних видова борбе и на крају

резултат — за даљи развој устанка од стратегијског значаја. Ништа у суштини не мења што је циљ остварен групом партизанских одреда.²⁰ Касније, са развитком рата, развијале су се и оперативне формације. Организација командовања — мрежа оперативних зона и штабова, корпуси и главни штабови — прилагођена специфичним условима, омогућавала је да се највећи број ситнијих и крупнијих борбених активности разноразних јединица усмерава постизању оперативних циљева. Врховни штаб са групом ударних бригада, а касније дивизија, преносио је тежиште операција са једног подручја на друго.

Величина јединица којима су извршавани оперативни задаци није једина специфичност операција НОР-а у односу на операције на фронту. Велике разлике постојале су у њиховим припремама, начину планирања, извођења и командовања. Једна од основних разлика лежи и у немерљивом фактору који се изражавао кроз учешће становништва у операцијама НОВ у извршавању врло обимних задатака, почев од извиђања па до снабдевања, евакуације и брига о рањеницима.

Операцијама у народноослободилачком рату решавани су војни, политички, економски и други задаци. Јединство војних, политичких, економских и других циљева у нашем рату је изразито, а управо то је карактеристика савремене операције. Који је од ових задатака доминирао, зависило је од конкретне ситуације. Тако се у операцији народноослободилачког рата, поред уништења живе силе и технике непријатеља, као циљеви јављају и стварање нове слободне територије, мобилизација новог људства, решавање проблема снабдевања итд.

Примена већег броја нападних операција такође је одређена специфичност, условљена односом снага у техници, као и тиме што није постојала потреба да се нека слободна територија брани по сваку цену. Зато су и циљеви одбрамбених операција постигани нападом једне групације, док су се друге браниле (тако је било, на пример, у IV непријатељској офанзиви), или преласком у противофанзиву више групација па и оне која је привремено била присиљена на одбрану (у V офанзиви).

Карактеристично је да је после успостављања континуелног фронта не само настављено са операцијама на још окупираној територији већ да су оне и тесно усклађиване са операцијама у захвату фронта.

Према томе, НОР је као и сви савремени ратови вођен у форми операција, без обзира на теоријско и субјективно опредељивање за или против оперативне вештине као посебне гране ратне вештине још у току или после рата.

Пуковник

Душан ВУЈАТОВИЋ

²⁰ Свакако, то не значи да су партизански одреди и тада били прикладне односно оперативне формације и да сада треба ићи сличном аналогијом. У анализи тога периода НОР-а друг Тито пише: „Као најјасније и најбитније показало се да ми не можемо вршити успјешне операције већих размјера са здруженим партизанским одредима и батаљонима“ (Тито: *Војна дјела, ВИЗ ЈНА Војно дело*, Београд, 1962. год., књ. II, стр. 253).